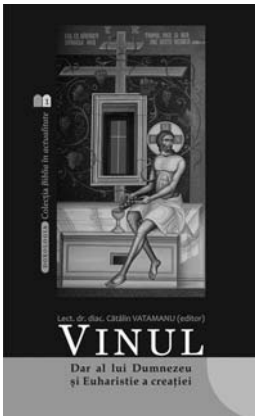

RECENZII

Diac. lect. dr. Cătălin VATAMANU (ed.), *Vinul. Dar al lui Dumnezeu și Euharistie a creației*, Editura Doxologia, Iași, 2015, 220 p.

Volumul *Vinul. Dar al lui Dumnezeu și Euharistie a creației* este o cercetare unică în cultura românească; vinul, din perspectiva biblică a celor două Testamente, cum precizează profesorul Petre Semen, își află acum, la Iași, o explorare temeinică, dincolo de lejeritatea aparentă a subiectului și dincoace de orice dubii privind documentarea și rigurozitatea demersului științific. Sigur că, începând cu psalmistul de demult, scriitorii au dedicat licorii divine cârți, poeme, pagini antologice, legând mereu vinul de dragoste, de exemplu, ca în poemele persanului Omar Khayyam: „Un codru de pâine/ Și-o cupă de vin auriu/ Și tu lângă mine cântând în singurătate”: pâinea, vinul, dragostea – iată câteva teme frecvente la poezii din vechime, până azi. Apoi sunt oenologii, specialiștii, cei care au consacrat monografiile vinului și viței-de-vie; cum ar fi, de pildă, Acad. Valeriu D. Cotea, cu a sa recentă cercetare exhaustivă asupra Cotnarilor, a vinului, locului, istoriei, pecetilor domnești pentru că, nu-i așa?, sunt patronate de Ștefan cel Mare și Sfânt. Unii au căutat în vin dragostea, alții adevărul (*in vino veritas*), bucuria ori uitarea; vinul a fost mereu legat de stările sufletești ale omului de ieri și de astăzi.

Colectivul de cercetători de la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, coordonat în Programul BIBLIA de Lect. dr. diac. Cătălin Vatamanu, în veghea atentă a Pr. prof. dr. Ion Vicovan, decanul Facultății, și cu binecuvântarea I.P.S. Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, purcede la o cercetare vastă a înțelesurilor pe care le are vinul (dar și pâinea, untdelemnul, apa) în Vechiul și Noul Testament, finalizată într-un volum cu o remarcabilă prezentare (tipo)grafică, demnă de premiile pe care Editura

Doxologia le-a binemeritat, în timp, la târgurile de carte. Înainte de toate, *Vinul. Dar al lui Dumnezeu și Eubaristie a creației* este cartea unei echipe sudate, unde fiecare și, apoi, toți contribuie cu știința de carte; cineva știe ebraica, altcineva a învățat greaca veche și latina clasică, un altul e specializat în literatură patristică și filocalică, în sfârșit, un coleg vine cu viziunea integratoare a elementelor interculturale: fiecare știe ce face celălalt, îi continuă sau/și îi nuanțează cercetarea, astfel încât arheologia și lingvistica, poezia și istoria religiilor, viața de fiecare zi a omului din Israelul antic și aceea a omului „în Hristos” se întâlnesc într-o sinteză care nu s-a mai făcut la noi. Iată, degustate, capitolele unei cărți admirabile, în fondul științific și în forma sa tipografică, prezentând, cum spune Prof. dr. Petre Semen într-un cald și pertinent „Cuvânt înainte”, „un interes cu totul deosebit pentru creștinii neinițiați în tainele Scripturii Sfinte, dar și pentru alți tineri teologi, fiind o recomandare spre cum-pătarea în toate, ca toți să învețe a folosi darurile lui Dumnezeu, însă cu atenție, cu multă chibzuială și mulțumire”.

Într-o perspectivă filologică ebraică, Teodor Alin Grigoraș face interesante „Delimitări terminologice și conceptuale”, privind efortul omului căzut de a-și crea propria grădină, propriul paradis, în căutarea unor frânturi din bucuria edenică: „Clima aridă, poziționarea Palestinei la marginea deșertului și lipsa unor surse permanente de apă potabilă au făcut din *terra sancta* un teritoriu greu de locuit. Dacă ar fi să comparăm teritoriul ocupat după exodul din Egipt de israeliți cu cel al grădinii Edenului, putem vedea o mare diferență. Acela era un loc mirific, udat de apele a patru râuri (Fac. 2, 8-14), unde se afla tot ce omul și-ar fi putut dori. Pământul de după cădere avea să devină opusul primei imagini, a Edenului, spațiu al întâlnirii omului cu Dumnezeu: un pământ secetos, ce avea să rodească «spini și pălămidă» (Fac. 3, 18). Tocmai acest mare contrast l-a făcut pe om să-și creeze propriul paradis, propria grădină, unde avea să reitereze frânturi din bucuria edenică. Acest deziderat a fost realizat, în primul rând, de importanțele personalități ale Orientului Antic, care și-au creat propriul Paradis, în care ei se închipuiau «demiurgi». Construirea acestor grădini trebuia să țină cont, întotdeauna, de un singur lucru: existența unei surse de apă. În cazul lipsei acestei surse, oamenii recurgeau la irigații, după cum este cazul grădinilor suspendate din Imperiul Babilonian”. Cum am spus deja, nimic nu e întâmplător în lumea literaturii; iată „răspunsul”

unui poet de azi, Vasile Burlui, înțelesului original al termenului „demiurg”, pe care îl deslușește Teodor Alin Grigoraș: cel care sapă și îngrijește ogorul, replică a grădinii edenice: „Se-nseninase cerul de aburi pe câmpie/ Când neguri de pădure se risipeau în vânt,/ Din răsărit de soare un cânt de ciocârlie/ Mai despica văzduhul căzând peste pământ./ Îngenuncheat în brazdă făcuse cruce mare,/ Cu ochi înlăcrimați privind spre cerul gol,/ De șirul de cocoare tăiat din zare-n zare,/ Spre orizonturi clare pe boltă dând ocol./ Se ridica din brazdă miros de pâine coaptă,/ Pământul respira ca și un nou-născut,/ Îl asculta vorbindu-i cu cea mai dulce șoaptă,/ Înbrățișa ogorul și-l mângâia tăcut./ Din-nalturi iriza o splendidă lumină/ Ce-l înbrăca mirific din creștet la pământ,/ În brazda fumegândă prinsese rădăcină/ Ca și un demiurg cu pletele în vânt” (*Demiurg*). În cercetarea lui Teodor Alin Grigoraș, vinul este unul din cele zece lucruri absolut necesare omului: apa, focul, fierul, sarea, făina de grâu, mierea, laptele, untdelemnul și haina. E întâmplătoare cifra lui Teodor Alin Grigoraș? Nicidecum, îi răspunde un coleg de echipă, zece este unitatea, cifra împlinirii integrale, după ce 0 (haosul) va fi fost umplut cu sensurile lui 1, 2, 3...: mai mult încă, zece e limita, scrie Ovidiu Manciu în studiul „Vinul în Antichitate”, când comentează opera *Athenaeus* de Eubulus: „Trei cratere (un vas mare cu vin diluat cu apă, *n.n.*) se amestecă pentru cei temperați: unul pentru sănătate, care se golește primul, al doilea pentru dragoste și plăcere, al treilea pentru somn. Când acesta din urmă este golit, oamenii înțelepți pleacă acasă. Al patrulea crater nu ne mai aparține, ci este al orgoliului, al cincilea al tărăboiului, al șaselea al chefului beției, al șaptelea al privirilor întunecate, al optulea al polițistului, al nouălea al irascibilității, al zecelea al nebuniei și al mobilierului aruncat”. Trebuie remarcate rezultatele pe care le obține Teodor Alin Grigoraș prin folosirea metodei statistice, prin care argumentează și îmbogățește structurile întregii cărți. În fond, cartea începe cu începutul; cu verbul „a bea”, în sfera sa semantică și într-o simbolistică unde „necesitatea biologică” se întâlnește cu semnificațiile culturale, sociale și religioase: binecuvântare divină, expresie a unei vieți fericite, exprimare a unității familiale, încheierea unei alianțe, împărtășire cu Duhul Sfânt, vinul, lângă apă, lapte și oțet, e prezent, documentează Teodor Alin Grigoraș, în Sfânta Scriptură. Tânărul cercetător lansează, însă, în primul capitol o „provocare” la care sunt invitați

să răspundă, deopotrivă, colegii de echipă și cititorii; vinul nou (mustul) sau vinul vechi (licoarea alcoolizată prin fermentare)? Părerile sunt foarte împărțite, aproape opuse; clima din vechiul Israel nu permitea păstrarea „vinului nou”, metodele de conservare nu asigurau, altfel, protejarea „vinului vechi”. La aceste dileme răspund autorii, la care eu adaug doar un fapt. Cei care fac vin știu despre răvăcitul mustului, al vinului nou, cu termenii Vechiului Testament; răvăcitul înseamnă să culegi ceea ce e deasupra, mustul cel mai dulce, din care va ieși cel mai bun vin și pe care îl poți oferi oaspetelui tău: caimacul e darul laptelui, ravacul e „fala” vinului.

În capitolul „Vinul în Antichitate”, Ovidiu Manciu încearcă să reconstruiască istoria vinului, într-o abordare multidisciplinară: arheologia, istoria, literatura, biologia, chimia, botanica, medicina sunt convocate lângă cea mai veche sticlă cu vin, păstrată în Europa, din anul 350 d.Hr., descoperită într-un mormânt din Germania și expusă la Muzeul din Speyer, mai înainte, în satul preistoric Jianhu, din nordul Chinei, cu nouă mii de ani înainte de Hristos și, iată, în mileniul VI, în Mesopotamia. Căutând dovezile despre vin și vinificație, atunci și acolo, autorul explorează, în fapt, civilizațiile antice: akkadieni, asirieni, babilonieni-persani, sumerieni, apoi, *Epopoea lui Ghilgames* – de unde va fi extras esențe poetice Nichita Stănescu –, Egipt, Grecia, Roma, berea pentru plebe, vinul pentru aristocrați, „darul lui Dionysos” și „băutura necivilizată”. Aflăm că, la grecii de demult, băutul vinului fără apă era pedepsit cu moartea. Păstorel Teodoreanu spunea: „Berea după vin e un chin/ Vinul după bere e plăcere” și „apa nu-i bună nici în pantofi, darămite în vin”. Ce va fi spunând un grec despre această zicere românească? Scoate sabia? Iar românul credea că „șprițul” e invenție nemțească; diluarea cu apă, în „cratere”, a vinului e a grecilor, pentru care consumul vinului fără apă era un „obicei barbar”, de la sciții din Nord, pe care, de altfel, Deceneu îi pusese să distrugă viile. Pedepsa cu moartea pentru cei care consumă vinul fără apă? E, totuși, prea mult, oricât i-am iubi pe greci. Ovidiu Manciu notează că și la Roma noblețea era a vinului pentru că pe insigna centurionilor se afla vița-de-vie, cum, inspirat, spune Ovidiu Manciu: „Vinul este astăzi un produs rafinat, care, degustat fiind, îți povestește tainic istoria sa și istoria omului”.

„Vinul în Israelul antic”, semnat de Drd. Ioan-Lucian Radu, completează primul capitol al cărții și îl dezvoltă până la cuprinderea

monografică a subiectului. De aceea, studiile trebuie citite împreună, unul cu altul, pentru a avea imaginea întregului; dovezi arheologice ale vinificației în Israelul antic, vinul reflectat în textul revelat al Sfintei Scripturi, Noe, primul viticultor, folosirea vinului în cult, rolul său terapeutic, plantarea viței-de-vie, culesul roadelor, producerea vinului și depozitarea lui, tipurile de vin, culoarea și vechimea lor – câte și mai câte în întâmplările din Vechiul Testament, în narațiunea foarte bogată a lui Ioan-Lucian Radu.

În capitolul „Vinul în cultul iudaic”, Drd. Mirel Gălușcă face inventarul simbolic al jertfelor la sanctuar, de Sabat, la jertfa holocaust și Sărbătoarea lunilor noi, la Paști și Sărbătoarea corturilor. Mirel Gălușcă face o analiză foarte pertinentă a cultului sacrificial însoțit de cultura vinului, nelipsit la circumcizie, logodnă, căsătorie, dar și în „paharul mângâierii”. De la Vechiul Testament, la Jertfa Euharistică din Noul Testament, „jertfa de vin a Vechiului Testament prefigurează Jertfa Euharistică a Noului Testament, unde, dimpreună cu pâinea, darurile oferite de om vor constitui elementele materiale ale jertfei desăvârșite, reale și duhovnicești, Jertfa Trupului și a Sângelui Domnului Hristos”.

În „Vinul în Noul Testament”, Elena Prăvălici folosește, și ea, metoda statistică, din care rezultă îndemnul la cumpătare și condamnarea vinului mult, în studiul Epistolelor Sfântului Apostol Pavel: „Diaconii, de asemenea, trebuie să fie cucernici, nu vorbind în două feluri, nu dedați la vin mult, neagonisitori de câștig urât, păstrând taina credinței în cuget curat” (...). „Bătrânele, de asemenea, să aibă, în înfățișare, sfințită cuviință, să fie neclevetitoare, nerobite de vin mult, să învețe de bine, ca să înțeleptească pe cele tinere să-și iubească bărbații, să-și iubească copiii și să fie cumpătate, curate, gospodine, bune, plecate bărbaților lor, ca să nu fie defăimat cuvântul lui Dumnezeu”.

Un text special este „Vinul - binecuvântare sau blestem?” de Bogdan Napa și Lect. dr. diac. Cătălin Vatamanu: darul și lipsa ploii, binecuvântarea și blestemul sunt, deopotrivă, ale lui Dumnezeu. Blestem, în înțelesul său, nu e doar lipsa vinului, ci și excesul care duce la tulburarea minții, iar în argumentarea lor, autorii evocă o legendă din Talmud, conform căreia Moise, pe când își săpa via, diavolul a îngropat în acel pământ scheletul unei oi, al unui leu, al unui porc și al unei maimuțe: de aceea, când o persoană este

amețită, se va comporta ca o oaie, dacă va continua cu alte pahare, se va simți ca un leu, când va întrece numărul lor, se va comporta ca un porc, iar când limita va fi depășită, va fi asemenea unei maimuțe. Cantitatea de vin băut decide dacă acesta este binecuvântare sau blestem: „Problematica rolului vinului, fie de binecuvântare, fie de blestem este una complexă și ține, mai curând, de cum și în ce cantitate este folosit acesta”, concluzionează autorii. Și pentru cine nu crede, Bogdan Napa și Cătălin Vatamanu trimit la Pildele lui Solomon: „Pentru cine sunt suspinele, pentru cine văicărelile, pentru cine gâlceville, pentru cine plânsetele, pentru cine rănila fără pricină, pentru cine ochii întristați? Pentru cei ce zăbovesc lângă vin, pentru cei ce vin să guste băuturi cu mirosenii. Nu te uita la vin cum este el de roșu, cum scânteiază în cupă și cum alunecă pe gât, căci la urmă el ca un șarpe mușcă și ca o viperă împrășcă venin” (...) „M-au lovit... Nu m-a durut! M-au bătut... Nu știu nimic! Când mă voi deștepta din somn, voi cere iarăși vin”. *A bon entendeur, salut!*

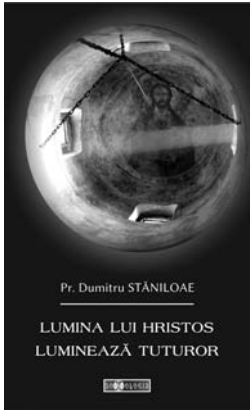
În sfârșit, „Vinul în viața liturgică a Bisericii și Vinul în literatura patristică și filocalică” aduc perspectiva unui monah. Dionisie Țucă, cu argumentele iconografiei, dovedește încă o dată faptul că vinul este un simbol al cultului creștin, pentru ca, în „Elemente interculturale în tradiția vinului”, Ciprian Ivas să demonstreze că „Istoria vinului se însoțește cu istoria omenirii în toate aspectele ei. Se împletește cu istoria popoarelor, a războaielor, a comerțului, a medicinei și a religiilor”. În această perspectivă, o cercetare de complexitate aceeași din *Vinul. Dar al lui Dumnezeu și Eubaristie a creației* își dovedește valoarea (și) din deschiderile pe care le oferă altor demersuri, în continuarea sau conexe subiectului abordat. Astfel, explorările colectivului coordonat de Cătălin Vatamanu pot, de pildă, continua cu investigarea simbolisticii vinului și viței-de-vie în orizontul mito-poetic românesc. Se va vedea că poporul român acordă viței-de-vie o origine sacră, iar legendele o leagă de sângele ce s-a scurs din rana Mântuitorului. Tudor Pamfile, în *Sărbătorile de toamnă și Postul Crăciunului* scria: „În coastă l-au înțepat/ Din coasta i-au curs/ Sânge și apă/ Din sânge și apă/ Vița-de-vie-poamă/ Din poamă-vin/ Sângele Domnului pentru creștini”. Cultivarea viței-de-vie este o îndeletnicire sacră; în Moldova se spune că trebuie să muncești via șapte ani și să nu te superi, nici să înjuri, chiar dacă te-ai tăia sau zgârâia, consemnează Elena

Niculiță-Voronca în *Datinile și credințele poporului român*: „Atunci Dumnezeu îți iartă păcatele, te duci drept în cer”. În aceeași conjuncție cu sacralul, viei și vinului îi sunt consacrate câteva sărbători importante: Sfântul Trif, pe 1 februarie, când se taie butucii de vie, Armindenul, pe 1 mai, când se destupă butoaiile cu pelinul de mai, Sânziennele, pe 24 iunie, când se iese cu mâncare și băutură pe dealurile viilor, Cristovul viilor, pe 14 septembrie, când începe culesul roadelor. Într-o altă ordine, M. Gaster, în *Literatura poporului român*, atribuie lui Noe ceea ce Talmudul spune că i s-a întâmplat lui Moise, numai că diavolul nu îngroapă în via strămoșului scheletele de oaie, leu, porc și maimuță, ci stropește cu sângele acestora butucii plantați, cu aceleași efecte însă. Vinul - binecuvântare sau blestem? Iată, Traian Herseni în *Forme străvechi de cultură populară românească* afirmă: beția, orgia dionisiacă e „tărâmul în care diavolul se întâlnește cu Dumnezeu, iadul cu raiul, pământul cu cerul, morții cu viii, răul cu binele, urâtul cu frumosul, eroarea cu adevărul”. În sfârșit, iată o legendă despre Procla, soția lui Pilat, consemnată de Nicolae Cartoian în *Cărțile populare în literatura românească*: „Când a purces Pilat la cruce a zis doamnei sale «să nu vii tu acolo», dar ea n-a ascultat, ci, îmbrăcându-se cu o rochie, s-a dus pe ascuns să vadă pe Hristos cine este, că nădăjduia că doară Hristos este de neamul ei. Deci dacă împunse pe Hristos cu sulița în coaste, atuncea a împroșcat sângele și a stropit pe rochia doamnei lui Pilat și s-a lătit sângele și a alergat într-o vie sub un piersic și a săpat în pământ de a îngropat-o și atunci și vița se făcu de struguri”.

Studiile din *Vinul. Dar al lui Dumnezeu și Eubaristie a creației* sunt asemeni vinului vechi, nobil și bine păstrat, dar conțin și promisiunea unor viitoare licori care să spună istoria omului de aici și de pretutindeni, în toate întâmplările din viața lui.

Dr. Ioan HOLBAN
membru al Uniunii Scriitorilor din România

Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Lumina lui Hristos luminează tuturor*, prolog Lidia Stăniloae, traducere și notă introductivă de Alexandru Prelipcean, Editura Doxologia, Iași, 2014, 41 p.

Eruditul ieromonah Calinic Berger, care într-o strălucită teză doctorală făcea o sinteză dogmatică și duhovnicească a operei părintelui Dumitru Stăniloae¹, afirma că părintele Stăniloae nu i-a citit pe Părinții Bisericii necritic, dar i-a citit întotdeauna ca ucenic al lor. Acesta a fost, probabil, unul dintre motivele care au centrat atât atenția Occidentului catolic, cât și cea a Răsăritului ortodox asupra operei sale într-o epocă în care teologia ortodoxă era impregnată de influențele scolastice. De pildă, în Grecia, gândirii patristice promovate de teologi din Muntele Athos, ca părintele Emilian Simonpetritul sau de arhimandritul Gheorghios Kapsanis² și, nu în ultimul rând, de arhimandritul Vasilios, starețul mănăstirii Grigoriu³, s-au opus voci ca H. Yannaras. Însă, dacă părintele Emilian, prin intermediul unor predici și cateheze tematice reușea să facă pași mărunți spre redescoperirea valorilor tradiționale păstrate cu sfințenie de isihăști, arhimandriții Gheorghios și Vasilios confereau o orientare ecleziologică, însă destul de diferită de optica pe care o va promova episcopul Ioannis Zizioulas. Pe de altă parte, nu departe de frontierele Greciei, Sfântul Justin Popovici și părintele Stăniloae, acompaniați de voci ale unor teologi ortodocși ai exilului rus: Olivier Clement, Paul Evdokimov, Vladimir Lossky sau Boris Bobrinskoy scriau în spirit patristic, oferind contemporaneității erminii ale principalelor texte

¹ Ierom. Calinic (Berger), *Teognosia: sinteza dogmatică și duhovnicească a părintelui Dumitru Stăniloae*, traducere de ieromonah Nectarie (Dărăban), Editura Deisis, Sibiu, 2014, 462 p.

² O importantă sinteză a gândirii teologice a părintelui Grigorie se află în lucrarea: Arhim. Gheorghios Kapsanis, *Asceză și îndumnezeire*, traducere din limba greacă și cuvânt înainte de pr. Cornel Toma, Editura Marineasa, 2006, 168 p.

³ Principalele linii directoare după care s-a ghidat proiectul teologic de reînnoire a spiritualității contemporane inițiat de părintele Vasilios sunt accesibile publicului român prin intermediul cărții: Arhim. Vasilios, *Intrarea în Împărăție*, traducere de Pr. prof. dr. Ioan Ică, Protos. Paisie, Editura Deisis, Sibiu, 2007, 243 p.

patristice, dar care deveneau cu atât mai valoroase cu cât răspundeau, dincolo de confiscările ideologice sau de servituțiile istorice, întrebărilor creștinilor contemporani cu care, mai mult în spirit dialogic decât catehetic, încercau să intre într-un dialog și să le ofere o perspectivă acceptabilă pentru realizarea comuniunii euharistice, finalizată odată cu redescoperirea drumului îngust care duce spre Împărăția eshatologică a Sfintei Treimi.

Așa cum demonstrase Karl Christian Felmy, chiar și Dogmatica lui Christos Andrutsos, influențată întru totul de modele occidentale, trimite încă de la început la „characterul bisericesc al dogmei” și, prin aceasta, la Biserică drept loc de formare și păstrare a dogmelor. Ceea ce desemna Felmy ca „uscăciune a teologiei ortodoxe academice”, printr-un efort de redescoperire a gândirii palamite, de pildă, părintele Stăniloae reușește să o depășească, din moment ce Sfântul Grigorie Palama este călăuză părintelui în dialogul cu omul contemporan.

Astfel, teologia din spațiul grecesc avea nevoie de prezența unei autorități ca cea a părintelui Stăniloae care avea puterea de a cita lucid, atât din opera lui Barth, cât și din cea a lui Urs von Balthasar. Din acest motiv, decernarea titlului de *Doctor Honoris Causa* al Universității din Tesalonic a fost nu numai un eveniment necesar pentru cultura teologică ortodoxă, ci a reprezentat și șansa unei sinteze autentice a gândirii patristice, adaptate pentru a fi inteligibilă creștinului contemporan și intitulată în duh pascal, *Lumina lui Hristos luminează tuturor*, titlul broșurii pe care urmează să o prezint, devenită accesibilă pentru cultura teologică română prin efortul traductologic al domnului drd. Alexandru Prelipcean.

Desigur, titlul este sugestiv pentru orice teolog ortodox, familiarizat cu importanța capitală pe care o are perioada pascală. Hristos coboară în Infern, în singurătatea halucinantă a tenebrei, oferind lumina Sa, strălucirea Slavei Sale, care devine strălucire a comuniunii prin care cei mulți devin una, într-un singur trup, Biserica. Așadar, din acest moment capital al istoriei mundane, se poate descifra mai bine înțelesul afirmației lui Grigorie de Nyssa care arăta „cum vine Acela care este veșnic de față”⁴.

⁴Tomáš Špidlík, Marko Ivan Rupnik (coord.), *Teologia pastorală. Pornind de la frumusețe*, traducere de Ioan Milea, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2007, p. 29.

Cu toate că, la o privire de ansamblu, intelectualitatea poate avea tentația de a reproșa părintelui Stăniloae lipsa originalității în opțiunea de a intitula o conferință academică folosindu-se de tiparul standard al slujbei pascale, totuși, pentru ideile expuse, raportarea la coborârea lui Hristos în iad, care reprezintă vivificarea celor morți prin Învierea Sa și, așa cum arată cântările din noaptea Învierii, în ansamblu, întreaga creație, inclusiv coroana sa, persoana umană, este fixată stabil în Înviere și umplută de lumină.

Această concepție caracteristică teologiei răsăritene este diametral opusă principiilor scolastice promovate de eruditul Toma de Aquino. El a contestat evenimentul universal al coborârii lui Hristos în iad. În concepția lui, Hristos a coborât să îi elibereze pe dreptii atinși doar de păcatul strămoșesc și să le dea o speranță celor aflați în Purgatoriu. Însă, celor osândiți veșnic nu le-a oferit mântuirea⁵. Prin urmare, Hristos i-a vizitat pe unii mângâindu-i și eliberându-i, iar pe ceilalți făcându-i de rușine⁶. Interesant este faptul că, la o privire mai atentă, exclamația pascală nu oferă nici un alt fel de detaliu în afara descrierii: Hristos a oferit tuturor lumina Sa! Într-o astfel de situație, lipsită de orice fel de detaliu teologic, aparent, nu există nici o urmă de opoziție față de scolasticism. Și totuși, în proiectul teologic inițiat de Hans Urs von Balthasar, *descensus* capătă o formă deosebită, apropiată de perspectiva ortodoxă tradițională; evenimentul în sine nu se reduce doar la o simplă particularitate, ci reprezintă axul principal al teologiei lui. Sursa de inspirație i-a fost oferită de un medic din Basel, Adrianna von Speyr (†1967), care, în urma unor trăiri mistice din 1941, a trăit experiența Pătimirii. Trăirile sale interioare s-au finalizat în Vinerea Mare, la ora trei, după ce, în urma unor trăiri probabil extatice, a experiat înfiorătoarele clipe ale „coborârii în iad”, care au durat până în Duminica Paștelui.

Este foarte probabil ca aceste experiențe mistice occidentale să fie doar o erminie teologică a icoanei pogorârii lui Hristos la

⁵ S. Tommaso D'Aquino, *La Somma Teologica. Passione e Gloria del Redentore*, vol. XXVI, (III, qq. 46-59), traduzione e commento a cura dei domenicani italiani testo latino dell'edizione leonida, Casa Editrice Adriano Salani, MCMLXX, p. 184 ș.u.

⁶ Anton Ziegenaus, *Isus Cristos, plinătatea mântuirii. Cristologie și soteriologie*, traducere de Wilhelm Tauwinkl, Editura Sapientia, Iași, 2010, p. 286.

iad. În acest sens, cea mai avizată expunere, adresată chiar și cititorului nefamiliarizat cu terminologia teologică academică, rămâne cea a lui Paul Evdokimov. El vorbește despre Hristos, Cel care Se coboară la iad, împovărat de păcat și având cu Sine stigmatul crucii, ale Dragostei crucificate. Însă, orice botezat, înviat odată cu Hristos, poartă și semnele grijilor sacerdotale ale lui Hristos-preot, ale neliniștii Sale apostolice pentru soarta tuturor celor care se află în iad⁷. Aici, este necesară o paranteză care justifică opinia teologilor răsăriteni, opunându-se concepției tomiste.

Un singur manuscris neotestamentar, W (*Codex Washingtonianus* sau *Codex Wasingtonensis*), care propune următoarea variantă ca final al Evangheliei după Marcu, oferă justificare opiniei ortodoxe. Iată textul: „κακεινοι απελογουντο λεγοντες οτι ο αιων ουτος της ανομιας και της απιστιας υπο τον σαταναν εστιν, ο μη εων τα (τον μη εωντα?) υπο των πνευματων ακαθαρτα (-ρων?) την αληθειαν του θεου καταλαβεσθαι (+και? αν αληθινην pro αληθειαν?) δυναμιν· δια τουτο αποκαλυψον σου την δικαιοσυνην ηδη, εκεινοι ελεγον τω χριστω. και ο χριστος εκεινοις προσελεγεν οτι πεπληρωται ο δρος των ετων της εξουσιας του σατανα, αλλά εγγιζει άλλα δεινά· και υπερων εγω αμαρτησαντων ινα την εν τω ουρανον πνευματικην και αφθαρτον της δικαιοσυνης δοξαν κληρονομησωσιν”. Traducerea acestuia este următoarea: „Și ei s-au apărât, spunând: «Acest veac de nelegiuire și necredință este sub stăpânirea Satanei, care nu le îngăduie celor stăpâniți de duhuri necurate să primească adevărul și puterea lui Dumnezeu». De aceea Îi ziceau lui Hristos: «Arată-ți acum dreptatea!». Și Hristos le-a răspuns: «S-a umplut măsura anilor puterii Satanei, dar se apropie mari lucruri îngrozitoare. Eu am fost trimis la moarte pentru cei păcătoși, ca ei să se întoarcă la adevăr și să nu mai păcătuiască, ci să moștenească în cer slava spirituală și fără de moarte/nepieritoare a dreptății»⁸.

⁷ Paul Evdokimov, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, traducere de Grigore și Petru Moga, Editura Sophia, București, 2014, p. 312.

⁸ Și pe această temă s-a scris foarte mult: Gerard Barth, „ἀπιστέω”, în Horst Balz, Gerhard Schneider (ed.), *Exegetical Dictionary of the New Testament*, Grand Rapids/Eerdmans, 1993, p. 121; Gilbert Bartholomew, Thomas E. Boomershine, *The Narrative Technique of Mark 16:8*, în „Journal of Biblical Literature”, 100/2 (1981), pp. 213-223; Adela Yarboro Collins, *The Beginning of the Gospel: Probing of*

Prin urmare, din punct de vedere biblic, codici importanți vorbesc despre moartea lui Hristos pentru cei păcătoși, nu doar pentru cei care au murit cu păcatul strămoșesc și aveau nevoie de o astfel de amplă acțiune mântuitoare. Așadar, prin Jertfa Răscumpărătoare de pe cruce, actul suprem de iubire jertfelnică, Dumnezeu apare ca o Persoană iubitoare; iubirea Sa asumă cu totul forma ascultării totale, atunci când Fiul trebuie să-L caute pe Tatăl acolo unde nu poate fi găsit: în suma tuturor refuzurilor, a celui de-al doilea haos, a restului care nu se cuprinde exact în Creație, adică iadul⁹.

Însă, așa cum va dovedi părintele Stăniloae în cuvântul rostit la oficierea proclamării titlului de *Doctor Honoris Causa* al Facultății de Teologie a Universității *Aristotel* din Tesalonic, toate aceste date, însăși disputa teologică asupra variatelor forme în care poate fi privită Învierea nu ar avea un temei solid dacă rațiunile Rațiunii (*Logos*-ului) divine nu ar reprezenta fundamentul solid al lucrurilor create, oferind omului caracterul de imagine a *Logos*-ului divin. Poate că aici părintele Stăniloae dorea să ducă mai departe ideea lui Balthasar, care vedea în conceptul lui Barth de *bristocentrism*, prin care se făceau deja schițele unui proiect ce își propusese în primă instanță să redea dimensiunea cosmică, sau mai mult, locul lăuntric nevăzut, în ultimă instanță treimic, unirii ipostatice, integrarea formei timpului ca atare în desfășurarea Revelației¹⁰. Balthasar crede că ideile teologului elvețian se pot interpreta în forma: Hristos, Cel ascultător față de Tatăl, Cel ce-l urmează și așteaptă ceasul, se pleacă sub legea timpului creației și devine astfel criteriu, normă a timpului răscumpărat și al întregii istorii¹¹.

Cunoscând, firește, aceste aspecte destul de spinoase ale teologiei academice occidentale, spre deosebire de teologia cu tentă

Mark in Context, Fortress Press, Minneapolis, 1992, pp. 184; Bart D. Ehrmann, *Lost Scriptures: Books that Did Not Make It into the New Testament*, Oxford University Press, New York, 2003, pp. 87-91; Idem, *The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament*, second edition, Oxford University Press, Oxford, 1996, p. 314.

⁹ M. Lochbrunner, *Descensus ad infernos. Aspekte und Aporien eines vergessenen Glaubensartikels*, în „Forum Katholische Theologie” (Aschaffenburg), 9 (1993), pp. 172-177.

¹⁰ *Hans Urs von Balthasar despre opera sa*, traducere de Wilhelm Tauwinkl, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2005, p. 22.

¹¹ *Ibidem*.

apologetică profesată de părintele Justin Popovici, părintele Stăniloae dorește să intre în dialog și, în acest sens, apelează la Părinții Bisericii, conferindu-le dreptate atunci când afirmă că „lucrurile au fundamentul formării lor într-un sistem de rațiuni preexistente, care sunt cuprinse în Persoana supremă, în Logosul lui Dumnezeu. Rațiunile acestea se manifestă nu numai în organizarea stabilă și mai cu seamă complexă a lucrurilor, ci și în înțeleșurile lor nemărginite și variate, fiindcă orice lucru are un înțeleș diferit de altul”¹².

Dar, din moment ce lucrurile sunt fundamentate în Logosul lui Dumnezeu, cu atât mai mult orice persoană va fi o realitate dialogică căreia Persoana creatoare i se adresează prin lucrurile pe care le creează¹³. Astfel, persoanele umane nu sunt numai imagini ale unor rațiuni, ci imagini ale însăși Persoanei creatoare, astfel încât acea Persoană să fie capabilă de o relație dialogică conștientă¹⁴. Aproximativ în același mod se exprimau autorii volumului dedicat Teologiei Pastorale. Pentru ei, prezența Sfântului Duh în om este dovada integrității omului, iar această prezență sacră este percepută prin lucrarea pe care o săvârșește în el Persoana divină¹⁵. Însă, atunci când este implicată pnevmatologia, când se vorbește despre darurile Sfântului Duh pentru fiecare persoană, se ajunge la premisa ecleziologică pe care o propunea Ioannis Zizioulas, care vorbea despre persoană ca „ipostas eclesial”¹⁶. Potrivit mitropolitului de Pergam, atât pentru Dumnezeu, cât și pentru om, baza ontologiei este persoana. Dumnezeu este numai în calitate de Persoană ceea ce este în natura Sa – un „Dumnezeu perfect”; omul în Hristos „este un om perfect” numai în calitate de persoană, deci ca iubire și libertate¹⁷. Aceași poziție va fi adoptată și de Joseph Ratzinger, fostul papă Benedict al XVI-lea, care afirma că *logos*-ul oricărei ființe, care poartă și cuprinde totul în sine, este totodată conștiință, libertate și dragoste, de unde rezultă că cea mai mare valoare din lume nu este

¹² Pr. Dumitru Stăniloae, *Lumina lui Hristos luminează tuturor*, traducere și notă introductivă de Alexandru Prelipcean, Editura Doxologia, Iași, 2014, p. 21.

¹³ *Ibidem*, p. 22.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Tomáš Špidlík, Marko Ivan Rupnik (coord.), *op. cit.*, p. 31.

¹⁶ Ioannis Zizioulas, *Ființa eclesială*, traducere de Pr. dr. Aurel Nae, Editura Bizantină, București, 2007, p. 49 ș.u.

¹⁷ *Ibidem*, p. 51.

necesitatea, ci libertatea¹⁸. De aceea și părintele Stăniloae va confirma faptul că „o lume a subiectelor, fără o persoană care să fie în poziție să înțeleagă și fără o altă persoană în care să transmită înțelegerea lumii acesteia, ar fi o raționalitate lipsită de revelație, neutilizată și lipsită de sens. Fiindcă lumea subiectelor este mijloc de trecere de la o persoană la alta, fără ca acestea să se identifice”¹⁹.

Nici creația *ex nihilo* nu a fost trecută cu vederea. Părintele Stăniloae afirmă că „omul produce lucrurile din alte lucruri care deja există. Produce idei și forme cu baza în cele obiective și în formele existențiale deja [create], atât timp cât acestea există, ca să determine relațiile cu alte persoane”²⁰.

Fără îndoială, noțiunea de creație aparține în exclusivitate creștinismului. Prezentă în Scriptură, ea constituie moștenirea comună a iudaismului și creștinismului. Ideea de *creație* apare din primele rânduri ale *Facerii*, odată cu cele două narațiuni inaugurale care, prin termenul *bâra*, care este un *hapax* în limba ebraică, pun în lumină caracterul personal al lui Dumnezeu, originalitatea și unicitatea lucrării Sale²¹.

Faptul că lucrarea lui Dumnezeu are un caracter eminent original înseamnă, fără dar și poate, că Dumnezeu creează din nimic, El aduce din neființă la ființă orice existență. Dar, pentru a înțelege ideile părintelui Stăniloae despre relațiile temporale, deci limitate dintre persoanele care intră în comuniune unele cu altele, atât prin rugăciune, cât și prin dialogul mundan, atenția ne-o reține un pasaj din lucrarea dedicată sensului creștin al creației, scrisă de teologul protestant Jürgen Moltmann, pentru care toate creaturile lui Dumnezeu sunt, în esența lor, existențe euharistice, dar numai omul este în măsură de a aduce preamărirea creației înaintea lui Dumnezeu²². Prin urmare, chiar și concepția lui Moltmann lasă să

¹⁸ Joseph Ratzinger (Benedict al XVI-lea), *Introducere în creștinism. Prelegeri despre crezul apostolic*, traducere de Mihăiță Blaj, Editura Sapientia, Iași, 2004, p. 110.

¹⁹ Pr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 28.

²⁰ *Ibidem*, p. 28.

²¹ Cf. „Creația”, în *Sfinții Părinți pe înțelesul tuturor*; vol. I, traducere de Miruna Tătaru-Cazaban, Editura Anastasia, București, 2003, p. 5.

²² Jürgen Moltmann, *Dumnezeu în creație. O perspectivă ecologică asupra creației*, editori: Pr. Emil Jurcan și Pr. Jan Nicolae, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2007, p. 93.

se întrevadă o diferențiere între Creator și persoanele umane care, aici, pot fi interpretate sub forma unor „preoți” ai celorlalte existențe euharistice, în măsura în care aduc mulțumire înaintea Treimii doar ca recunoaștere a meritelor deosebite pe care Persoanele Sfintei Treimi le au: dacă, de exemplu, continuăm să considerăm (pe bună dreptate) autentică imaginea plastică a Sfântului Irineu de Lyon, potrivit căruia Tatăl creează cu cele două „mâini” ale Sale: Fiul și Sfântul Duh, atunci este inevitabil un fapt: Sfânta Treime aduce la existență, la ființare, din neființă, însă doar omul, prin limbaj, poate aduce mulțumire pentru cele pe care le-a primit ca dar. Din acest motiv, ca și chip al lui Dumnezeu în lume, fiecare persoană trebuie să fie percepută ca Subiect al comuniunii sau al conlucrării dintre cunoaștere și voință, așezându-i alături lumea ca obiect. Însă distanța care rămâne poate fi depășită prin strădania oricărei persoane de a administra pământul, pentru ca, astfel, să poată aduce în lumea care i-a fost încredințată spre păstrare imaginea sau binecuvântarea Creatorului. Dacă iconografia ortodoxă tradițională insistă asupra imaginii lui Hristos care apare ca și Creator, atunci omul, creat după Chipul Fiului, este co-creator, participând la conservarea lumii care, deși a fost adusă la existență de Dumnezeu fără a avea la îndemână o materie preexistentă, i-a fost încredințată pentru ca amândoi să se desăvârșească. Deci, omul are responsabilitatea de a accepta lumea în interiorul lui și, în același timp, se găsește în legătură ontologică cu ea²³.

Desigur, gândirea părintelui Stăniloae, privită chiar și prin intermediul câtorva idei schițate în cuvântul ținut la ceremonia de decernare a titlului de *Doctor Honoris Causa*, nu poate fi schițată în câteva rânduri. Însă, privit în ansamblu, cuvântul părintelui este viu, din moment ce se fundamentează pe tradiția patristică, adaptată nevoilor omului contemporan.

În final, un rezumat al lucrării, tradus din limba franceză de drd. Gheorghe Mihalache, oferă celor care vor fi interesați să parcurgă cele câteva zeci de pagini ale acestei lucrări explicarea principalelor idei expuse de părintele Stăniloae.

O astfel de lucrare este esențială teologilor și credincioșilor din mai multe rațiuni. În primul rând, părintele Stăniloae avea forța de

²³ Pr. Dumitru Stăniloae, *Lumina lui Hristos...*, op. cit., p. 31.

a pătrunde înțelesul tainic al textelor patristice, de unde scotea adevărate mărgăritare spirituale care oferă un răspuns ferm, clar și obiectiv în legătură cu interpretarea celor mai variate și totodată dificile „dileme dogmatice”. În al doilea rând, deosebindu-se de limbajul dificil al mitropolitului Zizioulas, opunându-se scolasticismului tomist care are tentă filozofică, dar aducând unele completări atât ideilor lui Lossky sau Bobrinskoy, ideile părintelui Stăniloae din această lucrare de mici dimensiuni sunt o expunere teologică, care își asumă în mod responsabil viziunea unică ce pornește de la Scriptură, trece prin Liturghie și se desăvârșește în viața spirituală, autentică relație dialogică și misionară. Dar, nu în ultimul rând, pentru studenții teologi prea mult familiarizați cu tentativele de relansare a scolasticii prezente în unele manuale de teologie dogmatică autohtonă, cuvintele părintelui reprezintă chintesența teologiei, mai ales pentru un teolog a cărui menire este aceea de a fi ancorat în dragostea lui Hristos, pe Care Îl va oferi, prin intermediul Euharistiei, credincioșilor.

Diac. Claudiu-Ioan COMAN